Найближчі до села пасовиська були під Лісками і на Гуловому озері, та коли на них не ставало паші, то найчастіше гнали худобу аж на Хаєнщину. Це — між горбистими полями двох колгоспів така улоговина, по якій протікає маленька річка. Можливо, що тепер вона пересохла, бо й у пору мого дитинства не відзначалась ні шириною, ні глибиною. Була вона без імені, і, простелившись попід пласкі горби та попід ліс на горбках, впадала в сумовито-старий став, також безіменний.

Сюди виганяли пасти свою худобу й хлопчаки з далекого села Голяки. Вони пасли з одного боку, а наші з другого, вони грались у ножик на тому березі, а наші — на цьому. Голяківські стежать, щоб котрась корова не перейшла на цей бік, а гулівецькі — Щоб не перейшла на той. Бо коли перейде, то постають на різних берегах і прозиваються. Голяківські називають наших підсмаленими, курогризами, безносими, глушманами. А гулівецькі їх — дураківськими, чорноротими, жабоїдами, а то й просто голяківськими, бо це також звучить ніби лайка.

Не більше ніж раз або два на рік доходить до бійки. Сходитись близько спершу ніхто не наважується: кидають через річку одне на одного груддям, камінцями, дрюччям. І самі себе підбадьорюють всілякими прізвиськами, щоб хоробрішими бути. А коли в когось попадуть, то це є сигналом, щоб зійтись груди в груди. Найчастіше трапляється, що пастухів з якогось боку виявляється менше, і тоді один табір відступає, тобто тікає. Одного разу відступили голяківські, а гулівецькі зайняли їхню череду й загнали аж на своє господарство — ото була перемога, за яку їм перепало й від свого колгоспу, й від своїх батьків!

У цих сутичках заводієм чи не завжди виступав Пилип. Доля обійшла його і високим зростом, і силою, проте наділила жвавістю, зробила таким метким, що це його повсюдно рятувало. Прізвиська, які видумував Пилип на голяківських чередників, були колючі й смішні, а грудки, які він кидав, попадали завжди в гущу. Голяківські не раз погрожували, що коли зловлять його, то повідривають вуха, але "вуж", як його називали свої й

чужі пастухи, видимо, тільки пишався з тих погроз, бо ставав ще веселішим і завзятішим.

Хлопці грають у ножик. Пускають з пучки, з лоба, з носа, з губи, з зубів. Ножик іноді загрузає лезом у землю, іноді опускається колодочкою. В найменшого Івана-балабана він падає колодочкою найчастіше — і його посилають завертати худобу. Грати йому майже не доводиться, він тільки завертає й завертає. А коли ножик падає колодочкою в Пилипа, то всі тільки сміються.

Біліє гречка, розлившись по горбах пахучими хвилями, а над нею гудуть бджоли, джмелі, комашва. Їхня музика то густішає, то стає тоншою — і раптом знову над самісінькою головою з таким сердитим бурчанням пролетить джміль, що моторошно. Хлопці раз у раз міряють кроками тінь, щоб знати, коли ж у село рушатимуть. В Івана-балабана виходить чотирнадцять (уже й гнати можна), а в Пилипа — тільки дванадцять (ще почекати слід).

З Голяків, стежиною поміж соняшників, пливе біла хустина. Пливе повільно і водночас якось весело, наче аж задерикувато. Чередники забувають про свою гру і вже спостерігають, як з-поміж соняшників виходить дівчинка і, побачивши перед собою річку, череду й пастухів на тому березі, зупиняється трохи здивована. Стоїть недовго,— пройшовши вниз за течією, перебродить на цей бік і пробує йти гречкою. Мабуть, їй треба в Гулівці, але вона боїться пастухів, а тому обминає їх.

— Ти чого гречку толочиш? — кричить Пилип.

Дівчина завмирає, сполохана, а потім знову рушає. А Пилип:

— Ти в гречку чого забрела?

Дівчина наддає ходу, біжить на дорогу,— і тоді всі гулівецькі схоплюються й женуться їй навперейми. Дівчинка по гречці — як по воді,

ось-ось спіткнеться і втопиться. Те, що вона боїться, пробуджує в хлопцях одчайдушну войовничість, тепер уже ніщо не може їх зупинити. Навіть Іван-балабан чеберяє позаду. Врешті дівчинка зупиняється, хоча здається, що страх знову пожене її. З зеленкуватим жахом в очах дивиться, як наближаються вороги, на їхні розпалені лиця.

Проте чим ближче підступають вороги, тим смирнішими вони стають. На обличчях немає недавнього запеклого виразу, а в поглядах зосталась тільки цікавість.

— Ти з Голяків?—запитує Пилип, першим підбігши до неї й хапаючи за лікоть.

— З Голяків,— боязко відповідає втікачка.

— А чого ти злякалась?

— А ви чого за мною гнались?

— Бо ти тікала!

— Бо ви гнались!

Нарешті їх оточує вся ватага, і хтось пропонує:

— Давайте роздягнемо її і скупаємо.

Дівчинці, здається, треба було б злякатись, але тут саме до гурту підбіг Іван-балабан; і вона, глянувши на нього, мимоволі засміялась. Хлопці й собі подивились на балабана й не втрималися, щоб не зареготати: в одній руці — штани, в другій — шматок хліба, а на чолі — чи то кізяк, чи то болото. Посміявшись, якось зразу й забули про те, щоб купати. Пилип запитав:

— Як тебе звати?

— Галя.

— А куди ти йшла?

— В Гулівці, до тітки.

Розпитують про тітку. Виявляється, що всі її знають, — живе біля школи, а на ферму, де працює дояркою, їздить на допотопному велосипеді, який деренчить так, як гицелева тарадайка. Спогад про той велосипед викликає загальний сміх. Тепер усі почувають себе друзями.

— Ну йди, тільки гречку більше не толочи,— каже Пилип.

Вже пора додому, і вона помагає їм гнати череду. Почуває себе з усіма запанібрата і навіть Івана-балабана посилає завертати найуредніших корів, які так і дивляться, щоб ускочити в хліб.

Голяківські пасуть на тому березі, а наші — на цьому, голяківські під соняшниками, а наші під гречкою. Одні залізли пічкувати раків у річці, і другі також пороздягалися, пічкують, бо гулівецькі вважають, що їхні раки поховалися в норах, а голяківські — що їхні. Мало до бійки не дійшло, та коли вже хотіли зчепитись, то Галя, яка також пасла худобу з голяківськими, закричала раптом:

— Дивіться, небо горить!

Звичайно, закричала те, що перше на язик скочило, нісенітницю, але всі подивились на небо, і поки зрозуміли, що ніде нічого не горить, то вже й битися перехотілось. А Іван-балабан так був ошелешений її криком, що й рака спійманого у воду впустив.

В полудень Галя відбилась од своїх, латахи на вінок рвала, а Пилип непомітно підкрався до неї й питає:

— Ти навіщо обдурила, що небо горить?

— А ви чого завелися?

— То ти навмисне?

— Вжеж... Небо горить, тільки не в цю пору, а раненько дуже.

— Так само, як хмари?

— Е-е ні, інакше...

Вона йому розповіла, що на їхнє конюшиннисько щодня приїздить якийсь чоловік з корделівського заводу, на мотоциклі з коляскою, і згинці-згинці рве пашу в коляску, накриває її плащем і дає драла. От якби налякати його! Нехай Пилип домовиться з своїми пастухами, а вона з своїми — і вони його провчать гуртом.

Так і зробили. Біля худоби зоставили по одному пастуху, згуртувались і подались на конюшиннисько. Позалягали довгим-предовгим ланцюгом у зелень і чекають. Справді, зупинився в кленовій посадці мотоцикл, і якийсь чоловік, уже підстаркуватий, згинці-згинці почав рвати пашу. Нарве оберемок — і в коляску. Хлопці рачки полізли вперед, і коли вже їхнє кільце звузилося, то Пилип скомандував бігом. Чередники посхоплювалися й кинулись на злодія в атаку. Було їх багато, кожен щось кричав і вимахував дрючком. Той чоловік спершу думав пригнутись, та коли побачив, що ось-ось його оточать і, мабуть, візьмуть у полон, то скочив на мотоцикл — і геть. Чийсь дрючок мало в спину його не вцілив, але тільки в коляску попав і поїхав на корделівський завод разом із злодієм.

Галя, що разом з усіма бігла в атаку, сказала:

— Ну, тепер він і не поткнеться.

Тут саме до гурту доплентався Іван-балабан і запитав:

— Не зловили, втік?

Як тут було не засміятись! Пилип сказав:

— Ми тебе призначаємо стерегти од злодіїв оце поле.

Іван-балабан мало не до смерку просидів у чужому конюшинниську, а коли побачив, що хлопці збираються в село, то прибіг до своєї череди.

— Сьогодні, либонь, не буде,— сказав. — Я його завтра зловлю.

Пилип сховався під старою вербою й слухав, як падає дощ і як зрідка по небу роз'їжджають громи. Дощ котився й котився згори зеленкувато-блакитними краплями — і навколо стояв такий шум, наче під ранковим вітром шумить зовсім близько молодий ліс. Громи роз'їжджали з погуркуванням, вони про щось добродушно бубоніли, і Пилип щоразу намагався вгадати, що вони кажуть і на кого сердяться.

— А де решта ваших чередників?

Це Галя. Вона у величезному зеленому плащі, поли якого тягнуться на траві. Отже, голяківські вже також пригнали свій товар до річки.

— У воді сидять.

— У воді? — здивувалась Галя.

— Від дощу поховалися. Свій одяг закопали в землю, щоб не промок, а самі — в річку. Вода в річці тепла, коли дощ іде, то вони ще й нагріються.

— А ти хочеш їсти?

Вона вгостила його пиріжками з яблуками. Галя була смішна в своєму плащі з батьківського плеча — немов пташеня під стріхою. Він не втримався, щоб не осміхнутись. Її обличчя, не звикле до усмішок, також проясніло — немов весняні ростки проклюнулись на дикуватій землі. Запитала:

— Це хто подер тобі сорочку?

— А-а, зачепився,— ніяковіючи, промимрив він і вдав, що уважно прислухається, як угорі прокочується грім.

— Давай залатаю.

З-під комірця дістала голку з ниткою і взялася латати. Її маленькі засмаглі руки здалися йому схожі на материнські. Та це не заспокоїло його, а ще більше збентежило. Зашивши дірку, Галя зробила гудз і відкусила зубами нитку. Голку ж сховала під комірець. Дощ зашелестів ще густіший, то дівчинка запропонувала:

— Давай накрию хусткою.

Хотів одмовитись, сказати, що для нього верба, як плащ. Але вона сама його накрила.

— А в Голяках тамтої неділі,— почала розповідати,— грім упав на вершок тополі. Люди кажуть, що тополя всохне, бо грім їй одчахнув вершок.

Через те, що вона сидить так близько, Пилип не знаходив слів. Тепле зворушення обпалювало йому щоки, які не хололи й від краплин дощу, кинутих вітром. Йому кортіло, щоб у цей час, у цю мить, негайно сталася подія, яка б вигнала його з-під цього плаща. Але дощ шумів рівно, як і шумів. Тільки гуркнуло раз над лісом так, наче небо провалилося.

Коли прояснилось, то Галя сказала:

— Це грім там упав. Ходімо подивимось.

Він уже хотів погодитись, але вчасно схаменувся.

— А-а, немає там нічого...

Хоч душа його вірила, що має бути щось. Він, може, й погодився б, але саме почали вилазити з річки голі пастухи, заходилися викопувати з землі свій одяг.

На другий день голяківський пастух — такий пикатий, з губами-пампушками хлоп'як — закричав з того берега:

— Агей, Пилипе! Дуже захворіла Галя, то переказувала, щоб ти до неї навідався.

— Чого це я навідуватимусь до неї? — гукнув у відповідь Пилип, аби щось гукнути, бо від тієї вістки стало йому моторошно й сирітливо.

— Дуже просила!..

Той пикатий повернувся до своїх товаришів, і з їхнього гурту долинув сміх. Пилипові та веселість чужа додала тільки досади. Він сів під калиною і вже ні про що не міг думати,— лише про Галю й про те, що вона захворіла. Але й сидіти не міг, щось гнало його з місця, боліло

всередині. Вдав, що побіг завертати худобу, а сам непомітно, щоб хлопці не бачили, подавсь до кінського табуна, знайшов свого чалого Васька, почав з ним говорити, гладити гриву. Васько дивився запитливо, терся головою об Пилипа, і той, нарешті, гукнув до конюха:

— Можна його напоїти?

Конюх чи кивнув, чи ні, але Пилип уже вискочив на чалого і поскакав до річки. Вибрався на той берег і ожинистою балкою помчав на Голяки. В балці стояла задушлива спека, сліпучо-біла від прямих сонячних променів. Чим далі скакав Пилип, тим більший розпач опановував його і скоро йому вже здавалося, що то він сам захворів. Відчуття болю в голові і в грудях було таким знеможливим, що він захитався й мало не впав. Мусив припинити чалого—і все навкруги видалося спокійним, байдужим до його болю, й від того мука його аж заплакала в душі. Так ревно заплакала, що тиша навколо почорніла, а балка темною стала, ніби все вигоріло.

Чалий поволі ступав, наче переживав разом з Пилипом. Уже голяківські сади на краю поля зеленими хмарами полягали, як раптом його покликали з-за тернів:

— Пилипе, ти куди?

Він не отямився й тоді, коли побачив перед собою Галю. Вона стояла з вузликом,— мабуть, несла харчі до череди; на голові розцвітав вінок польових квітів, упереміжку з колосками; й сама вона з світлою косою, засмагла, була схожа на золоту квітку цього літнього дня.

— Ти чого тут?—запитав Пилип, ще більше чомусь лякаючись і не вірячи своїм очам.

— До товару йду. Трохи закрутилася дома, то хлопці обіцяли доглянути мою корову.

— Ти... занедужала?

Вона тільки плечима непорозуміло знизала. Він був усе ще в полоні свойого болю, тому ніяк не міг зрозуміти й повірити, що з Галею нічого не сталося.

— А ти хіба не переказувала мені, що занедужала?

— Ні.

Він раптом зрозумів, що голяківські з нього покепкували, обдурили. До лиця прилила кров, і він несвідомо замахнувся на Галю, наче вона була винна, а він хотів їй віддячити. Проте не вдарив, схаменувшись, і поскакав назад. Думав увірватись поміж голяківських і бити їх дрючком направо й наліво. Найбільше мало перепасти отому пикатому, пухкогубому, щоб кожному заказав, як знущатися з Пилипа.

Та чим ближче був до річки, тим більше він боявся всього, що намалював у своїй уяві. Тому балкою знову обминув череду, одвів чалого до табуна, а сам сховався в гречку. Звідти стежив за пастухами, бачив Галю, до нього долинав навіть сміх — і тоді він думав, що то насміхаються з нього. Пилипа пік сором. Для нього все кругом поблідло, і в душі також було сумно й порожньо. Та все-таки, коли згадував Галю, то сповнювався ніжності й радів, що вона здорова. Радів, хоча й намагався переконати себе, що вона також у чомусь винувата, нарівні з усіма голяківськими.

Увечері хлопці погнали череду в село, зайняли і його рябу. Пилип ішов манівцями, щоб його ніхто не бачив, і додому приплентався поночі. Боявся, що й батьки вже про щось знають, що й старшим сестрам відомо, а тому сховався непомітно на горищі. Чув, як його гукали, але не обізвався.

Відтоді свою рябу на Хаєнщину більше не ганяв. Приєднався до пастухів з іншого кутка, що пасли під Писарівкою. Від тієї переміни

спершу здавалося, наче він у ту чужу Писарівку й жити перебрався з свого села. Але поступово звик. І коли Іван-балабан та інші хлопці, що пасли на Хаєнщині, розповідали про нову свою бійку з голяківськими, то Пилип вдавав, що йому однаковісінько, й ні про кого не розпитував.

Проте з Галею він ще раз здибався. Було це на районному ярмарку. Галя йшла поміж горщиками з своєю матір'ю, а Пилип із своєю — поміж гладущиками. Вони впізнали одне одного, і Галя навіть подалася до Пилипа, але він почервонів і, щоб вона не помітила його зчервонілого виду, одвернувся. Й коли одвернувся, то пригадав, як після грози вона кликала його подивитись, де впав грім.